

WITTGENSTEIN LUDWIG, ur. 26 IV 1889 w Wiedniu, zm. 29 IV 1951 w Cambridge, austr. filozof, logik.

Studiował inżynierię mechaniczną w Technische Hochschule Charlottenburg w Berlinie (1906-08), aeronautykę na University of Manchester (1908-11) oraz filozofię i logikę na uniwersytecie w Cambridge (1911-13); po wybuchu I wojny świat. służył w armii austr.-węg. (1914-18); nast., po ukończeniu kolegium nauczycielskiego w Wiedniu, podjął pracę jako nauczyciel m.in. w szkołach w Trattenbachu k. Wiednia, Puchbergu am Schneeberg oraz Otterthalu; 1929 wrócił do Cambridge, gdzie uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy *Tractatus logico-philosophicus* (Lo 1922; *Tractatus logico-philosophicus*, Wwa 1970); został wykładowcą w Trinity College, a 1939 prof. filozofii na uniwersytecie w Cambridge; w czasie II wojny świat. pracował w Guy's Hospital w Londynie oraz laboratorium med. w Newcastle; od 1947 zajmował się pracą pisarską.

Do ważniejszych dzieł W. należą *Philosophische Untersuchungen* (Ox 1953; wydanie niem.-ang.; *Dociekania filozoficzne*, Wwa 1972), *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik* (Ox 1956; wydanie niem.-ang.; *Uwagi o podstawach matematyki*, Wwa 2000), *The Blue and Brown Books* (Ox 1958; *Niebieski i brązowy zeszyt*, Wwa 1998), *Notebooks 1914-1916* (Ox 1961; *Dzienniki 1914-1916*, Wwa 1999), *Philosophische Bemerkungen* (F 1964), *Zettel* (Ox 1967; *Kartki*, Wwa 1999), *Philosophische Grammatik* (F 1969), *Über Gewissheit* (Ox 1969; wydanie niem.-ang.; *O pewności*, Wwa 1993, 2001); *Bemerkungen über die Farben* (Ox 1977; wydanie niem.-ang.; *Uwagi o kolorach*, Wwa 1998), *Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie* (I-II, Ox 1980; wydanie niem.-ang.), *Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie* (I-II, Ox 1982-92; wydanie niem.-ang.).

W pierwszym okresie swojej twórczości W. nawiązywał do myśli G. → Fregego, B. → Russella oraz tradycji logiki matematycznej; zaproponowanej przez siebie koncepcji atomizmu log. nadał charakter systematycznego wykładu, obejmującego ontologię i filozofię języka; twierdził, że świat składa się z faktów sprowadzalnych do pojedynczych stanów rzeczy, a te dzielą się na przedstawiane przez niezależne od siebie zdania elementarne proste przedmioty; warunkiem posiadania → znaczenia przez opisujące fakty zdanie uczynił posiadanie wartości prawdy lub fałszu; zależy ona od tego, czy obrazowana przez nie sytuacja (i stanowiąca jego sens) zachodzi (jest faktem); zdania logiki i matematyki, które są prawdziwe stanowią tautologię umożliwiającą przeprowadzenie wnioskowania dedukcyjnego; nie wnoszą one żadnej wiedzy na temat rzeczywistości, a odzwierciedlają możliwość struktury, formę log. wspólną myśli podmiotu i jego świata; zdania metafiz., etyczne i estetyczne są pozbawione sensu, ponieważ nie przedstawiają żadnego możliwego stanu rzeczy; zdania elementarne są obrazami znaczeń im przysługujących, sprawozdaniami z rzeczywistych lub możliwych doświadczeń; W. kładł nacisk gł. na analizę języka; uważał, że język używany na co dzień nie może wyrazić w pełni rzeczywistości log.; wiele uwagi poświęcił relacji między językiem, ujmowanym jako struktura log., a myśleniem charakteryzowanym w kategoriach struktury epistemologicznej.

W drugiej fazie, zw. późną filozofią, W. w miejsce koncepcji wyobrażenia zdań jako log. obrazów rzeczywistości wprowadził pojęcie „gry językowej” oraz wywodzącą się od niego metodę usuwania nieporozumień filoz.; technika ta miała przełamać skłonność ludzi do poszukiwania przedmiotów odpowiednich do obecnych w języku rzeczowników; gry językowe są sposobem używania znaków, prostymi formami posługiwania się językiem charakterystycznymi dla języków prymitywnych, z pominięciem złożonych procesów intelektualnych; stanowią pewną, złożoną z języka i czynności, w które jest on uwikłany całość; W. poddał analizie faktyczny sposób (i towarzyszące okoliczności) używania słów i zdań; ponieważ podlega on określonym regułom, nie można uznać istnienia języka prywatnego, odnoszącego się do osobistych doświadczeń pod-

miotu mówiącego i tylko jemu dostępnych, ponieważ in. ludzie dysponują poznaniem również tych doznań; to społeczności wytworzyły reguły gier językowych, którymi się posługują, stąd o ich rodzaju decyduje przyjęty przez ludzi styl życia; W. ujmował język jako stosowany w określony sposób zbiór narzędzi (zdań), używanych zgodnie z przyjętą umową społ.; uważał, że sądy gramatyczne są oczywiste same przez się oraz „pojęciotwórcze”; tworzenie pojęć polega na ustalaniu reguł, wyznaczających, co ma sens; wiąże się to z przyjętym zwyczajem i nie podlega niezmiennym prawom logicznym.

N. Malcolm, *Ludwig W. A Memoir*, Lo 1958, Ox 2001 (*Ludwig W. Wspomnienie*, Lb 1999, Wwa 2000); G.E.M. Anscombe, *An Introduction to W. Tractatus*, Lo 1959, Bristol 1996; J. Griffin, *W. Logical Atomism*, Ox 1964, Bristol 1997; G. Pitcher, *The Philosophy of W.*, EC 1964, 1965²; T. De Mauro, *Ludwig W. His Place in the Development of Semantics*, Dor 1967; W. Schulz, *W. Die Negation der Philosophie*, Pfullingen 1967, 1979²; B. Wolniewicz, *Rzeczy i fakty. Wstęp do pierwszej filozofii W.*, Wwa 1968; A.J.P. Kenny, *Wittgenstein*, Lo 1973, Malden 2006; R.J. Fogelin, *Wittgenstein*, Lo 1976, 2006; S.A. Kripke, *W. on Rules and Private Language*, C (Mass.) 1982, 2004; *Ludwig W. Critical Assessments I-IV*, Lo 1986; N. Malcolm, *Nothing Is Hidden. W. Criticism of His Early Thought*, Ox 1986; *The Philosophy of W. I-XV*, NY 1986; R. Monk, *Ludwig W. The Duty of Genius*, NY 1990, 1991 (*Ludwig W. Powinność geniusza*, Wwa 2003); W. Sady, *W. Życie i dzieło*, Lb 1993; *The Cambridge Companion to W.*, C 1996, 2010; K. Rotter, *Idea nauk formalnych we wczesnej filozofii Ludwika W. 1913-1922*, Wr 1996; R.Th. Eldridge, *Leading a Human Life. W., Intentionality, and Romanticism*, Ch 1997; J. Bremer, *Ludwig W. a religia*, Kr 2000, 2001²; K. Gurczyńska, *Metafizyczne tezy „Traktatu logiczno-filozoficznego” Ludwika W.*, Lb 2000; *The New W.*, Lo 2000; M. Soin, *Gramatyka i metafizyka. Problem W.*, Wr 2001; W., *Theory, and the Arts*, Lo 2001; J. Woleński, *Ludwig W. o naturze refleksji filozoficznej*, w: *Filozofia XX wieku*, Wwa 2002, II 218-231; M. Wołos, *Koncepcja „gry językowej” W. w świetle badań współczesnego językoznawstwa*, Kr 2002; W., *and the Method of Philosophy*, He 2006; I. Ziemiński, *Śmierć, nieśmiertelność, sens życia. Egzystencjalny wymiar filozofii Ludwika W.*, Kr 2006; K. Gurczyńska, *Podmiot jako byt otwarty. Problematyka podmiotowości w późnych pismach W.*, Lb 2007; R. Krajewski, *W. zmagania ze śmiercią, czyli co wiemy o nicości*, Znak 59(2007) z. 9, 159-167; W. Sady, PEF IX 799-802; W. *Philosophical Investigations. A Critical Guide*, C 2010; W. Child, *Wittgenstein*, NY 2011; H.D. Sluga, *Wittgenstein*, Malden 2011; *The Oxford Handbook of W.*, Ox 2011; P. Horwich, *W. Metaphilosophy*, Ox 2012; P.M.S. Hacker, *W. Comparisons and Context*, Ox 2013.

Radosław Krajewski

WITTIG JOSEPH ks., ur. 22 I 1879 w Słupcu Dolinie (obecnie Nowa Ruda), zm. 22 VIII 1949 w Göhrde k. Hamburga, niem. teolog, historyk, pisarz.

Po studiach filoz.-teol. 1899-1902 na UW, uwieńczonych doktoratem, przyjął 1903 święcenia kapł. i został skierowany do pracy duszpast. w Lubaniu Śląskim; 1904-06 studiował archeologię chrześc. na Germanicum; po powrocie do kraju pracował jako duszpasterz w Paczkowie, a nast. w par. NMP na Piasku we Wrocławiu; 1909 habilitował się na podstawie pracy *Filastrius, Gaudentius und Ambrosiaster. Eine literarhistorische Studie* (Br 1909), a nast. podjął pracę nauk. na Wydz. Teologii Kat. UW i 1915 został prof. zwyczajnym z zakresu historii Kościoła, patrologii oraz sztuki kośc.; 1917-18 pełnił funkcję dziekana; opublikował artykuł *Die Erlösten* (Hochland 19(1922) z. 2, 1-26), poddając krytyce ówczesną teologię i praktykę kat. w zakresie zbawienia, grzechu i spowiedzi; w efekcie 1925 znaczna część jego publikacji znalazła się na indeksie ksiąg zakazanych; konflikt z władzami Kościoła zakończył się 1926 ekskomuniką, odejściem z uniwersytetu i powrotem do rodzinnej miejscowości, gdzie kontynuował działalność nauk. i pisarską; 1926-30 należał do wydawców (z M. → Buberem i V. von → Weizsäckerem) pierwszego chrześc.-żyd. kwartalnika „Kreator”; 1946 Stolica Apost. (m.in. dzięki pośrednictwu kard. A. → Hlonda) cofnęła ekskomunikę; potem został wysiedlony i wywieziony do Niemiec.

Ważniejszymi nauk. publikacjami W. z zakresu starożytnej historii Kościoła i chrześc. archeologii są *Papst Damasus I. Quellenkritische Studien zu seiner Geschichte und Charakteristik* (R 1902), *Die altchristlichen Skulpturen im Museum der deutschen Nationalstiftung am Campo Santo in Rom* (R 1906), *Die Friedenspolitik des Papstes Damasus I. und der Ausgang der arianischen Streitigkeiten* (Br 1912) i *Des heiligen Basiliius dem Grossen Geistliche Übungen auf der Bischofskonferenz von Dazimon 374/5 im Anschluss an Isaias 1-16* (Br 1922); piśmiennictwo popularno-teologiczne W. obejmuje m.in. ka-

WITTIG

zania lit. *Wiedergeburt* (Habelschwerdt 1923), *Leben Jesu in Palästina, Schlesien und anderswo* (I-II, Ke 1925), *Der Ungläubige und andere Geschichten vom Reiche Gottes und der Welt* (Heilbronn 1928), opracowania hist. *Ein Apostel der Caritas. Der breslauer Domherr Robert Spiske und sein Werk* (Br 1921; 2 tłum. Ks. Robert Spiske. *Apostoł Chrześcijańskiej Dobroczynności i jego dzieło*, Wr 1998; *Apostoł miłosierdzia. Wrocławski kanonik Robert Spiske i jego dzieło*, Wr 1999), a także *Chronik der Stadt Neurode* (Neurode 1937; *Kronika miasta Nowa Ruda I-X*, Nowa Ruda 2004-08), pisma apologet.-polem. *Meine „Erlösten“ in Busse, Kampf und Wehr* (Habelschwerdt 1925), *Höregott. Ein Buch vom Geiste und Glauben* (Go 1929) i *Aussichten und Wege* (Go 1930) oraz opowiadania *Bergkristall* (Habelschwerdt 1924), *Gold, Weihrauch und Myrrhe. Geschichten aus der verlorenen Heimat* (Kö 1948) i *Karfunkel. Weltliche Unterhaltungen und Skizzen für die heilige Weihnachtszeit* (Mr 1948); W. jest także autorem dialogów *Das Spiel zum Erntefest* (Br 1934) i listów *Vom Warten und Kommen. Adventsbrieft* (L 1938); opis własnych zmagani duchowych zawarł w dzienniku *Roman mit Gott. Tagebuchblätter der Anfechtung* (St 1950).

A. Marcol, *Józef W. (1879-1949). Spojrzenie po trzydziestu latach*, RTSO 7(1979) 295-318; tenże, *Joseph W. teologia narratywna*, Wwa 1987, Op 1997 (bibliogr.); *Joseph W. – śląski teolog i historyograf*, Nowa Ruda 1997; K. Hausberger, *Der „Fall“ Joseph W. (1879-1949)*, w: *Antimodernismus und Modernismus in der katholischen Kirche*, Pa 1998, 299-322; *Abschied vom Gott der Theologen. Zum Gedenken an Joseph W. (1878-1949)*, Kelkheim-Eppenheim 2000; S. Kleyermann, „... und lerne, von dir selbst im Glauben zu reden“; *Die autobiographische Theologie Joseph W. (1879-1949)*, Wü 2000 (bibliogr.); *Joseph W. i nasze czasy*, Nowa Ruda 2002; *Reformkatholizismus nach 1918 in Deutschland*, *Joseph W. (1879-1949) und seine Zeit*, Kelkheim-Eppenheim 2002; *Joseph W. – człowiek, religia, kultura*, *Joseph W. – Mensch, Religion, Kultur*, Zielona Góra 2005; M. Weitlauff, *GG VIII (2005)* 1671; A.W. Riley, *LThK X (2006)* 1259-1260; *Joseph W. a wyzwania współczesności. Joseph W. und die Herausforderung der Gegenwart*, Nowa Ruda 2007.

Stanisław Józef Koza

WITTLIN JÓZEF, pseud. **ju.**, ur. 17 VII 1896 w Dmytrowie k. Radziechowa, zm. 28 II 1976 w Nowym Jorku, pol. poeta, pisarz, tłumacz.

Podczas I wojny świat. służył w Legionie Wsch.; po jego rozwiązaniu wyjechał do Wiednia, gdzie rozpoczął studia z zakresu filozofii i językoznawstwa; 1916 zmobilizowany do armii austr., za używanie na służbie języka pol. został karnie przeniesiony do Kraśnika; był tłumaczem w obozie dla jeńców wł.; 1918 zwolniony z wojska ze względu na zły stan zdrowia, wrócił do Lwowa, gdzie kontynuował studia na Uniw. Jana Kazimierza, a 1919-21 uczył języka pol. w szkołach średnich; 1922-23 pełnił funkcję kierownika Teatru Miejskiego (obecnie Teatr im. Stefana Jaracza) oraz wykładowcy w szkole dramatycznej w Łodzi; odbywał podróże 1925-26 do Włoch (m.in. do Asyżu), 1929-32 Francji, a 1932 Jugosławii; 1939 ze względu na poglądy pacyfistyczne został oskarżony o działalność antypaństw.; przed wybuchem II wojny świat. wyjechał do Francji, nast. Portugalii, a na pocz. 1941 Stanów Zjedn.; 1941-43 w Nowym Jorku współredagował, a 1943-47 wydawał „Tygodnik Polski” (z J. Lechoniem i K. Wierzyńskim) oraz uczestniczył w pracach Pol. Instytutu Nauk. w Ameryce; od 1952 współpracował z Radiem Wolna Europa; był współzał. International PEN Club Center for Writers in Exile oraz członkiem korespondentem Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung w Darmstadt.

Debiutował 1912 we lwowskim piśmie młodzieżowym „Wici”; publikował m.in. w „Słowie Polskim” (od 1913), „Pionie” (1934) i „Sygnałach” (1934, 1937-39) oraz czasopismach emigracyjnych: „Wiadomości Polskie” (1940-42), „Robotnik Polski”, „Wiadomości” (od 1969) i „Kultura” (do 1974); był związany z pozn. ekspresjonistami (→ ekspresjonizm) skupionymi wokół „Zdroju” (1919-29) i współpracował ze Skamandrem (publikował w „Skamandrze”).

W. traktował poezję jako dziedzinę działalności człowieka, w której realizuje się *sacrum*, czego wyrazem jest m.in. zastosowanie → hymnu; w *Hymnach* (Pz 1920), powstałych w kręgu problematyki ekspresjonizmu, widoczne jest oddzia-

ływanie J. → Kasprowicza (np. traktowanie Boga jako odpowiedzialnego za zło świata) oraz poetyki skamandryckiej; nowy akcent stanowią wprowadzenie motywów zwykłego człowieka oraz buntu przeciw śmierci i wojnie, a także postawa pacyfistyczna i manifestacja poczucia odpowiedzialności wobec zbiorowości; wpływ na światopogląd W. miała zwł. I wojna świat., która ugruntowała w nim przeświadczenie o bezsensie działań totalitarnych, co uwidocznił w *Przedśpiewie*; W. przedstawia Boga najczęściej w duchu komunizmu, np. jako Chrystusa Króla sprawującego władzę nad swoim ludem (*Hymn nad hymnami*). Ważną postacią w twórczości W. był → Franciszek z Asyżu (→ franciszkanizm 2), któremu poświęcił szkie-reportaże *Zywy Asyż* oraz *Ślepi i głuchoniemi w Asyżu (Etapy. Italia – Francja – Jugosławi)*, Wwa 1933, 24-42), a także wiersze *Skrucha w Asyżu* (WL 3(1926) z. 2), *Lament barana ofiarnego* (w: *Poezje*, Wwa 1978, 142-144); w utworze *Święty Franciszek i biedni Żydzi* (w: *Intencje serca*, Pz 1985, 531) wykreował świętego jako współczującego świadka historii XX w., którego postawa jest alternatywą dla współcz. człowieka.

W. napisał także powieść *Sól ziemi* (Wwa 1936), będącą pierwszą częścią trylogii *Powieści o cierpliwym piechurze* (nieukończona) i opisującą szarość codziennej, groteskowej biurokracji poza frontem; podjął w niej problem ubezwłasnowolnienia człowieka oraz zatury jego indywidualności. Ponadto W. jest współautorem antologii *Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków* (NY 1945) oraz autorem wspomnień *Mój Lwów* (NY 1946) i esejów *Orfeusz w piekle XX wieku* (P 1963); przetłumaczył m.in. powieści J. Rotha, *Odyseję* Homera, *Don Kichota* M. de Cervantesa Saavedry oraz *Pino-kię* C. Collodiego. Otrzymał wiele nagród, w tym pol. Pen Clubu (1935), Związku Pisarzy Pol. na Obczyźnie (1957) i Fundacji Jurzykowskiego w Nowym Jorku (1966).

J. Prokop, OLP ser. 6, II 125-132; *Studia o twórczości Józefa W.*, Ka 1990; J. Olejniczak, *Arkadia i małe ojczyzny*, *Vincenz, Stempowski, W., Miłosz*, Kr 1992; I. Maciejewska, *Franciszkanizm w poezji polskiej po roku 1918*, w: *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, Lb 1997, 37-64; J. Kwiatkowski, *Dwudziestolecie międzywojenne*, Wwa 2000, 2011³ (passim); E. Giębińska, WPPBL IX 200-205 (bibliogr.).

Teresa Naumiuk

WITTMANN PIUS, ur. 23 VI 1849 w Augsburgu, zm. 1927 tamże, historyk, archiwista. W 1874 rozpoczął pracę w archiwach w Bawarii, a nast. został kierownikiem archiwum król. w Büdingen k. Frankfurtu n. Menem; zajmował się historią Niemiec, zwł. Bawarii; wydał m.in. *Die Pfalzgrafen von Bayern* (Mn 1877) oraz *Monumenta Castellana. Urkundenbuch zur Geschichte des fränkischen Dynastengeschlechtes der Grafen und Herren zu Castell, 1057-1546* (Mn 1890); historii Szwecji poświęcił *Würzburger Bücher in der königlich schwedischen Universitätsbibliothek zu Upsala* (Wü 1891), *Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte* (Br 1896) i *Zur Geschichte des Münchener Urkundenbuchs* (Mn 1898); opublikował też turystyczne przewodniki po Szwecji *Führer durch Stockholm und Umgebung* (Wü 1892), *Führer durch Schweden* (Wü 1893) i *Das südwestliche Skåne* (Wü 1908).

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyclopædi, Sto 1921, XXXII 895.

Stanisław Tylus

WITUCKI BERNARD ks., ur. 18 VII 1918 w Jaroszewie k. Żnina, zm. 26 VII 1993 w Miastku, kapelan Wojska Polskiego.

W 1937 wyjechał do Francji, gdzie wstąpił do Paryskiego Towarzystwa Misji Zagr. w Paryżu i jako asumpcjonista podjął studia teol.; po wybuchu II wojny świat. ukończył kurs oficerski w Coëtquidan (dep. Morbihan) i został przydzielony do Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich; walczył pod Narwikiem, a po powrocie do Francji, rozbiuciu i rozwiązaniu brygady ukrywał się w klasztorach w Bréhan (dep. Morbihan), Limoges i Lyonie; od 1941 należał do franc. i pol. ruchu oporu